

Бүгү-эвилелдин Коммунист (большевиктер) партиясының XIX съездине

1951—1955 чылдарда ССРЭ-нин хөгжүлдесинин бешки беш чыл

планының талазы-биле партияның XIX съездининин директивалары

Нурпланнын Даргазы эш М. З. Сабуровтуң илеткели

(Уланчызы. Эгеzi № 202 «Шында»).

Орук харылза Министествозунун чугула сорулгаларының бирээни болза, шимчээр составты ажыглаарының бүгү хемчег-биле экижидери, ылангыя вагонынның эргилдесинин хуусаазын кызырары, паровозтарын хонукта ортумаа-биле эрттер оруун улгатырары, база вагоннарның чүк чүктөп шыдаар-ла аргазын ажыглаары дика экижидерин болгаш чүк поезидеринин деңизин улгатырары хандыраы болур. Поезидеринин, база эч ылангыя локомотив бригадаларынын шимчээшкени-биле холбашкан ажылдакчыларын сагылга-чорумун быгыкларын болгаш оларның күш-ажылынын организациязын экижидеринин дугайында чазактың шиптирин күүседириге үлдээлээш, демир орук транспортунун бүгү деволярнын тола, чогумчалыг ажылын чүк сөөртүлгезинин талазы-биле көрдүгөн онаалдарынн боттандырышкыны негеп турар.

Волга-Доннуң судно чоруур В. И. Ленин аттыг каналын ажылдады киригени-биле хем транспортунун аргалары бо беш чылда дыка калбарган. Оон аңгыда, бешки беш чылда Волга-Балтий суг оруунун эде тургузушкуну боттаныр болгаш Кама хемде судно чоруур черлер ханьдалыгын турар. Улуг гидротехниктиг тудулар—Ак-далай-Балтийнин Сталин аттыг каналын, Москва аттыг каналын, Волга-Доннуң судно чоруур В. И. Ленин аттыг каналынн чорутууган тудушкунуну, база Волга-Балтийнин суг оруунун ам көрдүнүп турар эде тургузушкуну болгаш Волгада база Камада гидростанцияларын тудушкуну болза, ССР Эвилелинин Европа кезээне чангыс-ай терең сугдуг транспорт системазын тургузарын бешки беш чылда колдуунда доозар арканы берип турар. Хем флотунун Министествозунун бири элчегде оорудгас болза, массалыг чүктерин болгаш пассажирлерин дажыкларын ол транспорт системазын бурнуну-биле шингээдиң алыры болур.

Хем транспортунун чүк сөөртүлгезинин дыка өзүлдеси-биле, чаа-чаа суг оруктарын тургусканы-биле холбаштыр улуг суг шыгжанырлары-биле экиндиришкенин байдалдарында харыялап турар пассажирлер болгаш чүк пароходтарын болгаш теплоходтарын, буксирлерин болгаш баржаларын тударын көрүп турар; ажылдап турар порттарын чаартканын, чаа порттарын тудуп тургусканын болгаш механизациянын бедек бүүдүркүчүлүг чепсектери-биле оларын дерзинин күсели-биле хем порттарының чүк эрттирер аргазы барык ийи катар улгаткан турар ужурулу.

Сибирь хемнеринин бассейнеринде хем транспортунун хожудаащкынын узуткап, Кыдыкы Соңгу чүктүн районларына чүк сөөртүлгезинге оон ролон бедиктен турар ужурулу.

Чер-черин хергедейлерин хандыраы-биле биче хемнерге сөөртүлгезинин хөгжүлдесин хандыраы чугула.

Далайның садыг флотунун, оон иштинде нефть сөөртүр флоттук тоннажын дыка улуг хемчээде улгатырар төвээде судно тудар болгаш сепээр чаа заводтарын тудуп база бар турарларын калбартып тургаш далайнын ала-чурт судно тудушкунунун суурун калбартыры көрдүнүп

турар. Далай порттарының эрттирчи аргазы болгаш далайның судно септээр заводтарынын күчүзү беш чылдың дургузунда барык ийи катар улгаткан турар ужурулу. Ленинградтын, Одессаның, Ждановтун, Новороссийскийнин, Махачкаланын, Мурманскийнин, Нарьян-Марнын болгаш ыракы Чөөн-чүк порттарын калбартырының болгаш чаартырының, Риганың болгаш Клайпеданың порттарын калбартырының талазы-биле ажылдарын чорудары көрдүгөн.

Соңгу чүктүн далай оруу-биле чүк сөөртүлгезин Арктиканың болгаш Кыдыкы Соңгу чүктүн чоңун, бүүдүргелерин болгаш, тудуларын үзүктелишкни чокка хандырап хемчээдерге чедир улгатырарын, далай флотун чаа-чаа ледоколлар-биле долдурарын, Лена хемин бассейнерин чүктер сөөртүлгезин хөгжүдери төлөвилеп турар.

Кадык шыгыгаыг автомобиль оруктарынын тудушкунунун хемчээли дөрткү беш чыл-биле деңизэрге, ылангыя мурнуу талакы районнарга, Закавказье болгаш Прибалтикага 50 хуу улгадыр ужурулу.

Автомобильдерин дүрген өзүп орак паркын ажыглаарын экижидериче база автомобиль транспорту-биле сөөртүлгезин бот-өртөн инигедеринче улуг киээнгели салыры чугула. Бо сорулга-биле нинти ажылдадың автомобиль транспортуун бот-деңизин чүктер болгаш пассажирлер сөөртүлгезинге дыка улгатырарын, девискээрлерин ведомствого ужурудузайыг ажыл-агыйыг расчөгүтү чаа автомобиль ажыл-агыйларын тургузарын болгаш бар турарларын улгатыр катыштырылгасын доозарын, авто-септелге бүүдүргелеринин база автомобильдеринин техниктиг ажаалдазынын стидияларынн четкинин калбартырын төлөвилеп турар. Автобустар-биле пассажирлер сөөртүлгезинин хоорайлар аразында доктаамал ажылдап турар шугумнарынын узуну барык ийи катар улгадыр. Бүгү улуг хоорайларга тачомоторлуг парктар организастатылган турар.

Агаар харылзааларының четкини дыка калбарар, самолёт башкарылгасынын эч чаа приборлар-биле дертинген чаа самолёттарын күсел-биле транспорт самолёттарынын паркызы өзер, база бүдүн хонукта ажылдарына таарыштыр дертинген аэропорттарын саны көвүлдээр.

Харылзаа талазы-биле хоорайлар аразының телефон-телеграф харылзаазынын, база радио харылзаазынын күштелишкенин көрдүнүп турар. Совет радио дамчыдылгасын Совет Эвилелинин бүгү девискээрлеринге болгаш делегейин өске-лаа чурттарына хулаң алдырынн байдалдарын экижидери-биле радио дамчыдылга станцияларынын шыдалы дыка улгадып турар. Ультра-кыска чалгылыг радио дамчыдылгасын болгаш радио-биле харылзааны шингээдиң киьер талазы-биле ажылдар калбарар. Хоорайларның телефон станцияларынын шыдалы 30—35 хуу улгаткан турар ужурулу.

Транспорт болгаш харылзааны улам ынай хөгжүдериң планын эзуугар транспортка болгаш харылзаага күрүңнің капитал салышкыны дөрткү беш чылга деңизэрге бешки беш чылда барык 63 хуу улгаткан тураг ужурулу.

IV. Улустун материалдыг чаагай байдалын, кадык камгалалын, культурулуг деңгелин улам өстүрер талазы-биле бешки беш чылдың сорулгалары

Социалистг бүүдүлдесинин демеглетинип турар өзүлдесин болгаш күш-ажылдын бүүдүрүкчүлүгүнүн бешишкени болза, национал оорудганы дыка улгадырын база улустун материалдыг чаагай байдалынн дам ынайгы көдүрүлүшкүнүн хандыраар. ССРЭ-нин национал оорудганы беш чылдын дургузунда 60 хуу эвээш эвес өзүп, ынанганш жылчын, албан-хаакычтарының орулдариның болгаш гараачыларынн орулдаринының моон сонгары дыка улгадышкынын хандыраар.

Бүүдүрдө хемчээлинин база күчү-ажылдын бүүдүрүкчүлүгүн өзүлдесин

Беш чылдын дургузунда ажылынын, албан-хаакычтарынын боттуг ажыл төлөвири үүрмектеп садар өрттектөр чингелдези-биле холбашкынмышаан, 35 хуу эвээш эвес өзер. Ажылчын, албан-хаакычтарынын социал камгалалына күрүңден акша-хөрегинин үндүрүп бериишкени 1950 чыл-биле дөмейлээрге беш чылдын дургузунда 30 хуу хире улгадыр.

Колхозчуларын күш-ажылынын бүүдүрүкчүлүгүнүн бешишкени, колхоз бүүдүлдесинин өзүлдесин, чер болгаш мал ажылынын продукциязынын улгадышкыны колхозчуларын акша болгаш натуралыг оорудгаларынын (акша-биле) 40 хуу эвээш эвес өзерин хандыраар.

Ажылчын, албан-хаакычтарының чуртталга байдалын улам экижидери-биле чаа чуртталга тудуларынн элэн калбак программаны бешки беш чылда күүсетинген турар ужурулу. Ол сорулга-биле хоорайларга болгаш ажылчын суурларга чорудар чуртталга тудуларынга хергелээр капитал салышкынын хемчээли моон мурундагы беш чылдын бодаларга, 2 хире катар улгадыр. Хоорайларга болгаш ажылчын суурларга чүгүлө күрүңе тудуунун шугуму-биле бешишкени нинти шолу 105 миллион квадрат метр чаа чуртталга бажынарнын туткаш, ажылдагы кириери көрдүнүп турар.

Оон аңгыда, күрүңден тысыр чезилинн дузазы-биле база боттарынын хуу шыгжанырларынын күсели-биле чоңун хуузунда чуртталга тудушкуну база чорутунар. Эрик-беш чылда үрөгелге таварышкан чуртталга бажынарнын катар тургузулгасы улуг хемчээлин-биле чорутууган турган болза, аңаа бодаларга амгы беш чылда улам бедик шынарлыг, чаагайжыды туттунгачүгүлө чаа-чаа чуртталга бажынарнын тудуу чорутунар дээрзин бодала чогуру.

Чуртталга тудуунун улуг программанын боттандыры-биле чергелештир, чоңун коммунал болгаш чуртталга хандырылгасын улам экижидер, суг дамчыдылгасын, канализацияны, чыгык кирилдесин болгаш газификацияны калбартырынын, хоорай транспорту калбартыр болгаш хоорайларын база ажылчын суурларын чаагайжыдыр талазы-биле калбак хемчеглер алдынар.

Улустун кадык камгалалынын талазы-биле чугула сорулгалар бешки беш чылда шиптирлетинген тураг ужурулу. Эмнелгелерин, диспансерлерин, божулга бажынарнын, санаторийлерин, дыштанылга бажынарнын, уруглар асылеринин болгаш садтарынын четкини улам калбартыры көрдүнүп турар. Орунар саны эмнелгелерге 20 хуу эвээш эвес, санаторийлерге—15 хуу хире, дыштанылга бажынарна—30 хуу, уруглар асылеринге—20 хуу болгаш уруглар садтарына—40 хуу чедир көвүлдээр. Эмнелгелерин, диспансерлерин, санаторийлерин медицинанын чаа дерилдесин-биле чепсеглээр чорук хандырынып, оларын ажылынын культуразы бедитинген турар. Беш чылдың дургузунда чуртка эмчилерин саны 25 хуу эвээш эвес өзер, ол ышкаш оларнын мергежилни бедилеринин хемчеглер калбарар.

Чаа эмирини болгаш эмнелге-профилактиктик чепсектерин, ол жидкаш амгы үениң диагностика медицина дерилдесин бүүдүрерин улам дүрген калбартып тургаш, эмиринин, медицина дерилдесинин чепсектеринин бүүдүлдесин 2,5 катаптан эвээш эвес улгатылган турар ужурулу.

Күш-культура болгаш спорттун улам ынайгы хөгжүлдесин хандыраар.

Ажылчы чоңун материалдыг чаагай байдалынын өзүлдесин-биле чергелештир, социалистг культурынн улам ынайгы көдүрүлүшкүнүн хандыраары чугула. Беш чылдын таятуүдө республикаларынн ыйсамалдарына, республикаларга чатыркан хоорайларга, областтарынн, крайларынн база улестиринин улуг төптеринге чеди чылдын өөредилгенинден бүгү-нитинин ортумак (он чыл) өөредилгезинче шилчилген доозарынн сорулгазы салдынып турар болгаш дараазынын беш чылдында өске артка хоорайларга бол-

гаш көдээ черлерге бүгү-нитинин ортумак (он чыл) өөредилгезин долдузу-биле боттандыраарына тазармачылыг байдалды белеткээр. Ол сорулга-биле 1950 чылга деңизэрге хоорай школаларынн 8—10 класстарына өөреникчилеринн саны 4 кател, мычаарга көдээниң ортумак школаларына 4,5 катап өскөн турар ужурулу.

Чырыдышкын херезинн талазы-биле улуг болгаш кол кезипде чаа сорулгаларын чедишкенинн күүседир төлээде башкылар белеткелин калбартыры, улус өөредилге органдарынын ажылын экижидери негетинер. Эрткен беш чылга деңизэрге хоорай болгаш көдээ школаларынн тудуун 70 хуу хире улгатырар төлөвилетинип турар.

Нинти өөредилге школаларынын социалистг кижизилдик ужуру-дузанын улам бедидер, ортумак школан дооскан өөреникчилерге профессияны хостуу-биле шилип алыр арканы хандырап сорулга-биле ортумак школага политехниктиг өөредилгени боттандыраарыне болгаш бүгү-нитинин политехниктиг өөредилгезинче шилчилгеге эргежок чугула хемчеглерин чорударыне эгелеп кирери көрдүнүп турар.

Улус ажыл-агыйынын база культуру тургузушкунунун улам ынайгы хөгжүлдесинин сорулгалары-биле тулаштыр, беш чылдын дургузунда дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринден бүгү хезиринн специалисттерин доостуруп үндүрерин 30—35 хуу чедир, оон иштинде дээди өөредилге черлеринде—50 хуу эвээш эвес көвүдериң чедир алыры эргежок чугула. Улестиринн тудунгун болгаш көдээ ажыл-агыйынн эч чугула адырларына хергегайтыве чогуур дээди өөредилге черлерин доозар специалисттеринн санын 1950 чылга деңизэрге 1955 чылда барык ийи катап көвүдериң.

ССРЭ-нин техниктиг депшилгезин хандыраарына болгаш социалистг культураны көдүрүлүшкүңге чугула рольду ойноп турар совет эртем чаа беш чылда күрүңениң улуг дөткимчезин алыр. Дээди өөредилге болгаш эртем албан черлеринин аспирантуразын дамчыштыр белеткөр үндүрер, эртемниң база эртем педагогика кадрларынын саны эртен беш чылга деңизэрге, оон ийи хире катап көвүдээр. Эртем-шипинчөөл институттарынын болгаш дээди өөредилге черлеринин оран-бажынарнын тудуунга дыка улуг капитал салышкынар бердинген турар. Чурттуң эң улуг эртем болгаш өөредилге төвү—Москваның күрүңе университетинин херетик, кайгамчык үлүг бажынын тудуу ам дооступ турар.

Эртем-шипинчөөл институттары болгаш дээди өөредилге черлери эртем ажылын дыка экижидер, улус ажыл-агыйынын хөгжүлдесинин мурнакчы дуржулганын негеттээринин эң чугула айтырыларын шиптирлээринг эртемниң күштерин улам долдуу-биле ажыглаар ужурулу. Эртем ажыдышкынарнын практиктиг калбак ажылгалын, билгилерин бүгү-ле адырларында теоретиктиг проблемаларын ажылдап кылтыр талазы-биле эртемдерге бүгү таланың дөткимчезин көргүзөр болгаш эртемниң бүүдүрдө-биле харылзааны быгыклары чугула.

Бодунун эртем-билини бедидеринче улуг назылыг чоңун чүткүлдүүнүн улам өзүп турарын барымдалааш, бот-өөредилгегиле кезээки дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлерин, база ол ышкаш ажылдап турар хамаатыларын бүүдүрдөден чарбайн тургаш өөредир, нинти эртем школаларын ам-даа улам көвүдериң көрдүнүп турар. Бүүдүрдө черлеринде ажылчыннарнын мергежилни улам өстүрер талазы-биле калбак хемчеглерин чорудары демделетинген.

Улус ажыл-агыйында, ылангыя бүүдүрдө мурнакчы техниканын улам негеттеринин турары-биле холбаштыр, мергежилдик кадрларын хөйү-биле негетинип турарын барымдалааш, ону хандырап сорулга-биле күрүңениң күш-ажыл кулавырларынын системазына мерге-

жилдик аныяк кадрларын, база бүүдүрдөге ажылчыннарны белеткээринин шынарын экижидерин көрүп турар.

Чоңун үргүлчү өзүп турар культурулуг негелдерин хандырап сорулга-биле кинонун база телевиденини, библиотекарнын клубтарын, парлаганын улам ынайгы хөгжүлдесин бешки беш чылда хандырылган турар ужурулу. Беш чылдын дургузунда кино көргүзөр черлеринн санын 25 хуу хире көвүдериң тургаш кинотеатрларынн четкини калбартыры, үндүрзе чогуу, кинофильмнерин, ылангыя өңүт кино-чуруктарынн санын өстүрери чугула. Беш чылдын дургузунда массалыг библиотекарнын четкини 30 хуу эвээш эвес болгаш клубтары—15 хуу өскөн, оон-биле кадры чоңун негелдерин хандырап талазы-биле оларынн ажылы экижидер турар ужурулу. Уран-чечен болгаш эртем литератураларынын өөредилге номнарынн, журналдар болгаш солуннарнын парлаг үндүрүлгезин дыка көвүдериң, полиграфия улестирин калбартырын болгаш номнары парлаарынын шынарын база каасалга-шилчилгезин экижидерин көрүп турар.

Кадык камгалалынын, чырыдышкынын, эртем болгаш культурулу чырыдышкын албан черлеринин мында көргүстүңүп турар хөгжүлдесин-биле тулаштыр, ол сорулгаларга үнер күрүңениң капитал салышкынарнын хемчээли эртен беш чылга деңизэрге, амгы беш чыл дургузунда 50 хуу хире улгадыр.

Улус ажыл-агыйын болгаш ажылчын чоңун материал-культурулу амыдыралынын денелни бедидер талазы-биле чаа беш чыл планынын эң чугула онаалгалары ындырдыр. Совет экономиканын хөгжүлдесини анал-ла кайгамчык улуг базымнар-биле чоруп турар дээрзин олар херечилээр. Сталинчы баштайгы үш беш чылдар, улам тодаргайларга, Ала-чурттуң Улуг дайынынн мурнундагы тайбын тургузушкунун 13 чылы болза, бодунун масштабынн талазы-биле бүүдүрүлениң канчалар-даа аажок улуг хемчээлди өвүлдесинин үези болганы билдинтур. Оу үениң байдалын тодаргайлавышаан, эш Сталинның айтыканы болза, «бүүдүрүлениң көстүп көрбөн шақ ындай өзүлдесин, хожудангай байдалдан депшилгеже чурттуң анаа-ла, бөдүүн хөгжүлдесин кылдыр санап болбас. Ол дээрге шураашкындыр, оон дузазы-биле бистин Төргөн чуртувус хожудангай чурт турганыдан мурнакчы, аграрлыг турганыдан—индустриалыг чурт кылдыр хуулган».

Социалистг бүүдүрүлдени улгатыраарына оон-даа улуг болдунар аргалар ам Совет Эвилелинде бар. Баштайгы үш беш чылдарда (13 чыл дургузунда) улус ажыл-агыйын хөгжүткенинн боттуг түндерин-биле чаа беш чыл планынын бүүдүрдө өзүлдесинин онаалгаларын денеп көөр болза, чаа беш чыл продукциянын элэн хөй эң чугула хевирлеринин бүүдүрүлденин барымдалаарга, бүүдүрдө өзүлдесинин талазы-биле дайын мурнундагы үш беш чылдары-биле ден, а продукциянын чамдык хевирлеринин талазы-биле оон харын-даа дыка ажып турар. Чижээлээрге, шөйну, нефтини, электроэнергияны, хөксө-сазындан кылтыр негеттерин болгаш өске-даа эң чугула продуктуларын бешки беш чылда бүүдүрүп үндүрер талазы-биле көргүстүнүп турар өзүлдө, оларын дайын мурнундагы үш беш чылдарын—1927—28 чылдардан 1940 чылга чедир үениң дургузунда үндүрүп келгенден оранчак ажар.

Чаа беш чылда бүгү-ле эвилелдешкен республикаларынн экономиказынын база культуразынын улам ынайгы көдүрүлүшкүнү хандыраар. Бешки беш чыл планы болза, Совет Эвилелинин улустарынын аразында улам быгыжып турар найыралдын, коммунистг нинтиледди тургузарыне, бистин Төргөн чуртувустун бүгү улустарынын чечетелиннин хөгжүлдесинин чарлып болбас үндесин болур ССРЭ-нин экономонуг күчү-шыдалын бүгү хемчээлин-биле быгыкларынче улганган чандгыс-ай сорулгаже, оларын нинти чүткүлүнүн чаа тодаргай алергейлээшкени болуп турар.

Литва ССР-нин, Латви ССР-нин болгаш Эстон ССР-нин ажыл-агыйынн база культуразын хөгжүдөр талазы-биле чаа беш чылда көргүстүңүген сорулгалар болза, эвилелдешкен республикаларынн хергелдерин хандыраарыне Совет чазактын кайы хире улуг кичээнгей салып турарынн бүүүрелдик чижээ болур. Литва ССР-нин, Латви ССР-нин болгаш Эстон ССР-нин улестир продукциянын хемчээли дөрт дугааргы беш чылдын түңнелинде бешиш 1940 чылда турганына бодаларга, 2,3 катап өскөн, а бешки беш чылда оон-даа дыка өзер ужурулу. Ол республикаларынн улам ынайгы индустриализасташкыны чаа беш чылда боттандыраар. Оон-биле холбаштыр электроэнергиянын ажылап кымышкынын 2—2,5 катап улгатырары, Нарваның гидроэлектростанциянын, Риганың чылыг-биле ажылдаар электри төвүн тургузары, Каунастын гидроэлектростанциянын тудуун калбартыры көрдүнүп турар. Сланец—химия улестиринин хөгжүлдесинин суурунга үлдээлел, Эстон ССР-ге кылымал газы бүүдүрерин 2—2,5 катап, кылымал суук одалганы бүүдүрерин 80 хуу улгатырары хандыраар. Кохта—Ярва—Таллин аразына газ дамчыдылганын тудуу доостур болгаш ажылдалга кирер. Литва ССР-ге машина тудушкунун, судно тудушкунун, турбина тудушкунун болгаш станок тудушкунун; Латви ССР-ге электри машиназынын тудушкунун, станок болгаш судно тудушкунун; Эстон ССР-ге судно болгаш элктри машиназынын тудушкунун, улам ынай хөгжүдери хандыраар.

Эстон ССР-ге суперфосфат бүүдүргезин организастаар. Беш чылдын дургузунда балык тудушкунун Литва ССР-ге 3,9 хире катап, Латви ССР-ге—80 хуу, Эстон ССР-ге 85 хуу көвүдериң болгаш балык болбаазырадырынн бар турар бүүдүргелерин ол республикаларга калбартышаан, чаа бүүдүргелерин тудуун чорудары көрдүнүп турар.

Литва ССР-ге, Латви ССР-ге болгаш Эстон ССР-ге бедек продуктулу маажылынын, ылангыя сүттүг малдын болгаш хаваннарнын улам ынайгы хөгжүлдесин хандыраар көрдүнүп турар. Ол республикаларга тулазыг черлерин кургадыр талазы-биле ажылдар чорутунар. Тракторлар болгаш көдээ ажыл-агый машиналары-биле чепсеглетинген машина-трактор станцияларынын четкини калбарар.

Демир оруктарын реконструкциялаар талазы-биле эргежок чугула ажылдар чоруттугунан, база Неман болгаш Даугава хемнерин бассейнеринге судно чорудулгасы экижээ, чүктер болгаш пассажирлер сөөртүлгези улгаткан турар ужурулу. Каунаста Неман, Ригада Даугава хемнерин кежилдыр көвүрүглөр тудушкунун чорудары көрдүнүп турар. Литва ССР-ге, Латви ССР-ге болгаш Эстон ССР-ге далай транспортун болгаш далай порттарынын улам ынайгы хөгжүлдесин хандыраар. Автомобиль оруктарынн тудуун болгаш реконструкциянын дыка улуг масштабтарга чорудары көрдүнүп турар.

Кадык камгалалын болгаш культураны хөгжүдөр талазы-биле улуг-улуг хемчеглер чорутууга турар ужурулу. Беш чылдын дургузунда эмнелге оруннарнын саны Литва ССР-ге 40 хуу хире, Латви ССР-ге 30 хуу, Эстон ССР-ге—30 хуу улгадыр.

Башкы институттарына хулаң алдышкын Литва ССР-ге 2,3 катап, Латви ССР-ге—90 хуу, Эстон ССР-ге —60 хуу көвүдериң көрдүнүп турар.

Өске-даа эвилелдешкен республикаларынн ажыл-агый, культуразын сайзырадыр талазы-биле база-ла ол хире чугула онаалгалар көргүстүнүп турар.

Бугу-эвилелдиң Коммунист (большевиктер) партиясының XIX съездизи

1951 — 1955 чылдарда ССРЭ-нин хөгжүлдесинин бешки беш чыл планының талазы-биле партияның XIX съездизинин директивалары

Нүрпланның Даргазы эш М. З. Сабуровтуң илеткели

Чаа беш чыл планының күүселдизи ала-чаягарлашкын-биле боттанган туруп болбас, күштерин улам шыңгыраашкын, ажалчы тараачынарның болгаш интеллигенцияны идешкей, чогаалчы күш-ажылды ол негээр. Капитал тудушунун болза, коммунист партияны идиң үндүрүп турары ажал-агыйны перспективти чугула сорулгаларын шийтирлээринин үндөзүн чепсээ, улус ажал-агыйны тустуе адырларын хөгжүлдесинин темпирин база угланышкын тодаргайлап турар чугула фактор болуп келген болгаш моон сонгаар-даа артар.

Дөрт дугаар беш чыл-биле деңизге, күрүнгө капитал тудушунунун нийти хемчээли 1951—1955 чылдарда оон 90 хуу хире улгадыры болгаш анаа чарыгаар ашка-хөөниги 60 хуу өөрнөрдүнүп турар. Капитал тудушунунун хемчээлини, ажаландырылга хемчээлинден көрдүөр чорук, күш-ажылның бүдүрүчүлүүн бедидип, немере чарыгдалдарын эвээжидип, тудуу материалдарына болгаш дерилгеге өртөктөр чингелдесин чорудуп тургаш тудуу үнөзүн таарыштыр чингеткеннин күсели-биле хандырынган туруп ужурулук.

Капитал ажалдарнын төлөвилдизинин күселинде, улус ажал-агыйның бүгү-ле кезектеринде иштики курлавырларның база чыылданы тыптыр үндөзүннерин мобили-аастары эрежек чугула.

Ол сорулган чедишкенин шийтирлели күш-ажылдың бүдүрүчүлүүн бедидер-бүдүрүлде чарыгдалдарын болгаш хөрөңгилер эргилдесин эвээжидер талазы-биле онаагаларның күүселдесинден, ажал-агыйның чөп башкарылганында, ажал-агый тургузушкунунун участок бүрүзүнге камналганын эсудуг чорумун хандырып шыдаанында хамааржыр.

Социалистг бүдүрүлгенин өзүлдесинин бот-үчө чингелдесинин болгаш хөрөңгилер чылдазының көвүдөшкенин эң чугула үндөзүн болза, күш-ажылдың бүдүрүчүлүүн бедидери болур. Беш чылдың дүргүзунда күш-ажылдың бүдүрүчүлүүн үлтурге 50 хуу хире, тудууга—55 хуу, көдээ ажал-агыйга—40 хуу өскөн туруп ужурулук. Бешки беш чылдың дүргүзунда үлтурп продукцияның немере өзүлдесинин дөрттүн үш хире кезин күш-ажылдың бүдүрүчүлүүн өзүлдесинин белгилдиган турар. Мынчанга, үлтур продукцияның көвүдөшкенин дуунда-ла күш-ажылдың бүдүрүчүлүүн бедиткени-биле чедип алдынган туруп ужурулук.

Күш-ажылдың техниктиг чепселенишкенин саксаал чок бедидилкени. мурнакчы эртемниң база техниканың бүдүрүлгеге неггерээшкени, ол ышкаш улустун материалдыг байдалының улам ырайгы өзүлдесин, ажалчы чоңун культура-техниктиг дейнелин бедидилкени, күш-ажылдың бүдүрүчүлүүнү шак ынды өзүлдесинин үндөзүн болган турар.

Бешки беш чылда аар болгаш хөй күш кирер ажалдарнын механизациязы колдуунда доостур, а үлтурде ажалчынарның күш-ажылының электрлештир чепселенишкини 1950 чылга деңизерге, 1955 чылда 70 хуу, ынаага 1940 чылга деңизерге, 2,6 катап өзөр. Күш-ажыл механизациязының болгаш электрификациязының калбак хөгжүлдесин социалистг бүдүрүлгеге она таарымчалыг чүве болганга, машиналар болза, нийтиделге күш-ажылдың камналгазы-биле чергелештир, ажалдакчыларнын күш-ажылын чингедир.

Техниканы ажылаарынын, технологияны сайзырадырынын, бүдүрүлгеге организациязынын мурнакчы методтарын калбартырынын херезиге

дээр бүдүрүлгелерин болгаш бүдүрүлгө чаргыкчыларын дуржулгазын калбаа-биле негтередир чорук-күш-ажылдың бедидирчүлүүн чедип алырынга улуг укурдузалыг. Бүдүрүлгениң методтарын улам сайзырадыры, күш-ажылдың бүдүрүчүлүүн бедидери болгаш продукцияның бот-үнөзүн чингедир дээш инженерлерин, техниктерин, ажалчынарнын болгаш колхозчуларын иштинден чогаалдыкчыларнын, рационализаторларнын массалыг шимчээшкенин көдүрүп үндүрери чугула.

Продукцияның бот-үнөзүн чингедир болгаш үлтур барааннарынын садып үндүртүр өртөктөрүн үзүктел чок чингедир дээр. социалистг үлтур хөгжүлдесинин эрте чогуур делгем оруу ол. Продукцияны бот-үнөзүн чингелдесин үлтурнун ажалының шынарын, бүдүрүлде техниканы эжиждеринге, күш-ажылдың бүдүрүчүлүүн бедидеринге, ажал-агый санажылгазын быжыглаарына оон чедишкенин улам тодазы-биле илередир. Продукцияның бот-үнөзүн болгаш саарылга чарыгдалдарын чингелдеси болза, үрмөктөп база бөлүктөп садар өртөктөрүн улам ырайгы чингелдесинин үндөзүн болуп турар.

Беш чылдың дүргүзунда үлтур продукцияны бот-үнөзүн 25 хуу хире, тудуу ажалдарынын—20 хуудан эвээш эвес, машина-трактор станцияларынын трактор ажалдарынын—25 хуу, демир орук сөөртүлгелеринин—15 хуу, үрмөктөп садар садыгнын сарылга чарыгдалдарынын—23 хуу чингедир көрдүнүп турар. Белеткелдерге, көдээ ажал-агый продуктуларының шыгжаашкын саарылгазына үнер чарыгдалдары, ол ышкаш үлтурнун саарылга организацияларынын немерде чарыгдалдарын улуу-биле эвээжидир боттадырары база чугула.

Бүдүрүлде болгаш саарылга чарыгдалдарын эвээжидер талазы-биле беш чыл планының онаалгаларын күселинде күш-ажылдың бүдүрүчүлүүн бедидери-биле кадды материалдар болгаш дерилдесинин чарыгдалында каражаларын узуткап, үрей ылышыкын-биле демиселди күштелдирип, материалларнын камналгалыг хевирлерин негтердир бүдүрүлгениң долу үнели солкучуларын база мурнакчы технологияны калбаа-биле ажылгап тургаш, материалдыг курлавырларнын камналгазынын шынгы чорумун боттадырары чугула. Бүдүрүлгелерде болгаш албан черлеринде эргелел аппараттарына үндүр чарыгдалды дыка эвээжидир база чедип алыры чугула.

Тудуу үнөзүн чингедиринче онаа кичээлгеи угландырган туруп ужурулук. Капитал ажалдың хемчээлин элээн өзүлдесин болгаш тудуу мурнакчы техника-биле хандырынганы турза-даа, тудуу үнөзү ама-даа улуг болуп артып каап турар. Фабрикаларын болгаш заводдарын, оруктун, чуртталга бажынарнын, эмнегелерин болгаш школаларнын тудуу күрүнге чыл бүрүде эи-не чик өртөктөг болурун чедип алыр херек.

Тудуу ажалдарын үнөзүн телевилдизин чингелдесин болза, ажалдарын шынарын бедидери, немерде чарыгдалдары кудуладары, база ол ышкаш тудуу материалдарын өртөктөрүн чингедирин-биле кадды тудуу ажалдарын моон сонгааргы механизасташкынна болгаш тудуу индустриалдыг методтарын шингедиринге, тудуу хуусааларын кызырагында үндөзүн чедип алдынган туруп ужурулук.

Бүдүрүлгенин экономиказынын болгаш сан-хөөзүнүн айтырларыныче ама-даа улуг кичээлге салыры, техниканың хөгжүлдесинин болгаш бүдүрүлгенин организастаарынын талазы-биле бодунуң бүгү ажал-чорудулгазын бүдүрүлгенин ажалынын экономун болгаш сан-хөө түнөлдери-биле билгилег холбаштары бүдүрүлгелерин болгаш

тудууларын ажал-агыйжы удуртукчуларындан негетинип турар.

Бүдүрүлгенин болгаш тудуу чорудушунун, бараан саарылгазын, материалдыг үнелиг чүүлдерин чылдызын, бүдүрүлгелерин болгаш ажал-агый организмдин сан-хөө ажал-агый талазы-биле ажал-чорудулгазын хүн бүрүде рубль-биле хынаар херекке сан-хөө организмдин ролюн күштелдери чугула.

«Бистин ажал-агыйжыларымыс болгаш плановиктервиң чамдык хөй эвестери санавакса үнө хоойлузуун чорудулгаларын багай бдири, оларны өөрнемес болгаш боттарынын санажылгазына оларны бодап билдесинде багай чүве ында-дыр» деп эш Сталин чугаалап турар.

Партия совет, ажал-агый, проф, эвидел, комсомол организациялары ажалчы чоңарнын калбак массаларын беш чыл планын күселинде болгаш ажал күселинде мобили-аастаар, бистин организацияларыныын ажалында чепстерин эңне дүргени-биле узуткаар болгаш бистин бүгү ажалыны экижидер сорулга-биле ол чепстерин шүгүмчүлээр большевик шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартыр хүлээлелиг. Бүдүрүлгени организастаарында чепстерге, ажал-агый эвес болган бюрократтыг чоруктарын кандыг-даа илерээшкенине элтеш чок болурун эсудуунга болгаш ажал-агый амыдыралда чаа мурнакчы болгаш депшилелиг болушкунарын чогуур өйүндө илередир болгаш бүгү хемчеглер-биле деткир кылды бистин кадрларыны кичизилер херек.

Күрүне планын күселинде болза, бүдүрүлгө бүрүзүнүң ыяваыла күселинде партиянын болгаш чазактын айтышкынарнын удуртулга болдурушаан, улус ажал-агыйнын планнарын күселинде талазы-биле күрүнгө шынгы чорумун ханды-рары чугула. Күрүне планы чүгле продукцияның нийти хемчээлинин талазы-биле күселинде турар эвес, харын кылгыларын номенклатура, ассортимент, шынар болгаш күш-ажылдың бүдүрүчүлүүнү, продукцияның бот-үнөзүнүн талазы-биле күселинде турар ужурулук.

Чаа беш чыл планының салып турар сорулгаларын боттадырары улус ажал-агыйнын планнашкынын экижидерин негеп турар. Планнашкынын эң чугула сорулгалы болза, үлтурнун болгаш улус ажал-агыйнын чамдык адырларын хөгжүлдесинге шып пропорцияларын хандыры, бүдүрүлгенин өзүлдесинин иштики курлавырларын илередир болгаш ажылаары болур.

Беш чыл планын чедишкенин күселинде курлавырларын дыка көвүдөдир арганы бээр. Чуртту языу таварылгалардан камгалаарын хандырып шыдаар күрүнгө материалдыг болгаш аш-чөп курлавырын беш чыл дүргүзунда ийн катап улгатырары беш чыл планынын талазы-биле директиваларда төлөвилдигеи.

Эштер! Чаа беш чыл планын күселинде социализмден коммунизмге хөгжүрүнүн оруунга бурунгаар улуг базым болур.

Сталинчы беш чыл планын бүгү делегей талазы-биле кезеде улуг укурдузалыг турган. Бир дугаар беш чыл планынын түнөлдөрүн хандырышкан, эш Сталинны демделгези болза, «бистин чуртта ажал-агый тургузушкунун оруунуң чангыс-даа базымы болза, беш чыл планынын дугайында, оон боттагышкынын дугайында айтырып ышкаш Европанын, Американын, Азиянын капиталистг эи-не яны бүрү кезектеринин ынды көрүшкүнүче черле таварышпаан».

Бистин беш чыл планынымыс социализмниң амыдыралчы улуг күжүн, ажал-агыйнын социалистг системазынын капиталистг системазындан үндөзүн улуг күштүү бүгү делегейге көргүзүп турар

Социализмниң кол экономунг хоойлузуун болгаш улус ажал-агыйның план эсугар хөгжүлдесинин хоойлузуун негелдери болза, улус ажал-агыйның бүгү адырларына бүдүрүлгенин улуг өзүлдесин болгаш техниктиг депшилдесин, совет улустун материалдыг чаагай байдалының болгаш культуразынын моон сонгааргы көдүрүшкүнүн көрүп турар чаа беш чыл планында тодаргай көстүп турар. Социализмниң кол экономунг хоойлузуун боттуг шынарлары болгаш негелдери болза, эш Сталинны өредип турарын эсугар аларга, эи бедик техникага үндөзүш социалистг бүдүрүлгенин үргүлчү өзүлдесин болгаш сайзыралын болдуруп тургаш, бүгү нийтиледди үргүлчү өзүп турар материалдыг болгаш культурут негелдеринын максималды-биле кандырында болуп турар.

Совет Эвилелинин беш чыл планын—тайбын ажал-агый болгаш культура тургузушкунун планыдыр. Ону күселинде болза, бүгү делегейге тайбынын быжылаарынын херезиге чаа улуг салышык болур. Бодунуң ботталыганы чаа беш чыл планында көргүзүп турар Совет чазактын тайбынга ынакшылыг политиказы болза, социализмниң системазы-биле капитализмниң системазынын тайбын кадды туруп болурун барымдаалап, бүгү совет улустун тайбынче чайгыш чок тура-соруун илередип, бүгү чурттарын ажалчы чоңарнын үндөзүн эрге-ажың бүрүнү-биле харылап турар.

Совет Эвилелинин болгаш улус демократиязын чурттарынын экономунг кадды ажалдылгалынын болгаш аки-думна найыралдажылгазынын моон сонгааргы быжылаашкыныга болгаш калбарышыкыныга, садыгны дең эргелер болгаш бот-боттарына ажыктыг кылдыр хөжүдери күзээр бүгү чурттар-биле экономунг харылааны сайзырадырыга чаа беш чыл планы идиг болур.

Чаа беш чыл планы болза, Совет Эвилелинин бүгү делегейге авторитетин бедидип турар. Социалистг чингелде тургузуунуң, тайбының болгаш улустар аразында найыралды харылааны сайзырадыр совет политиканын артык күштүңгө бүгү чурттарда миллион-миллион кижилер улам-на бүзүрөп турарлар.

Бешки беш чыл планынын талазы-биле партияның XIX съездизинин директиваларынын төлөвилдизин парлааны бүгү-ле чурттарда ханы сонуургал-биле көрүп турар. Тайбың улус ажал-агый тургузушкунунче болгаш улустун чаагай байдалынын моон сонгааргы көдүрүшкүнүнче угланган чаа сталинчы беш чыл планын бүгү делегейнин ажалчы чоңары изи-биле байылап турар.

Бешки беш чыл планының талазы-биле директиваларын төлөвилдизин ССРЭ-де партия организастаары, ажалчы аңгы, тараачынар болгаш интеллигенция нийтиги-биле чүүлүнүп турар. Социалистг экономиканың болгаш культураның коммунистг орук-биле моон сонгааргы дүргө хөгжүлдесинин программасына сорук кирген Совет Эвилелинин ажалчы чоңары партиянын съездизинге бүдүрүлде талазы-биле улуг чедишкенин жуурашкан. Эрткен чылдын ол-ла үеи-биле 1952 чылдың тос айларынын дүргүзунда ССРЭ-нин үлтурнун нийти продукциянын 12 чартык хуу, улус ажал-агыйнын талазы-биле капитал салышыкыны—15 хуу, демир оруктарга дүн-хүн дүргүзунда ортумак чүк чүдүрүлгө 10 хуу улгаткан. Тараа культураның бедик дүжүдү ажаап алдынган, техниктиг культураның, ногааның болгаш картофельдин бедик дүжүдүнү ажаап алышыкыны дооступ турар.

Беш чыл планынын талазы-биле директиваларын төлөвилдизин чугаалажы тургаш партия организастаары, ол ышкаш партиянын тус-тус кезигүнерин болгаш кези-

гүн эвес эштер дыка хөй саналдарын болгаш немерделерин чугаалап турганнар. Ол чугаалаан саналдарын эң хөй кезин болза, директиваларын төлөвилдин кайы бир областын, крайның, республиканың ажал-агыйнын сорулгаларын болгаш хөгжүлдесинин онзагай байдалына таарыштыр азы улус ажал-агыйнын чамдык адырларына таарыштыр улам тодаргайлап турар.

Обласка, крайга, республикага херек үлтурнун канды бир адырын бүдүрүлдесин улгатырарын, көдээ ажал-агыйнын болгаш транспорттун хөгжүлдесинин талазы-биле онаалдарын тодаргайлаарын, үлтур бүдүрүлгелерин, электри станцияларын, демир орукту болгаш автомобиль оруктарын тудурун санаалап турар.

Чижеэ, украин эштер болза, Запорожье байыдалгалыг хөмүр даш фабрикаларын тудурун дугайында айтыры тургусуп турарлар, Ленинградчылар гидроэлектрстанциялар тудурун санаалап турарлар; Кировожеге электри дамчыдылганы болгаш дузалаар станцияларын, Даугава хемге гидроэлектрстанцияларын тудурун болгаш оон-даа өске чүүлдерин кылдыр дугайында саналдар база кирип турар.

Саналдарын дыка хөй кезин чаа техниканы шингездир ажалды механизастаар талазы-биле онаалдарын тодаргайлаарычте угланды. Күш-ажылдың организациянын экижидерин, кадрлар белеткеленин, культура болгаш эртем, кадды камгалалынын албан черлеринин ажалын экижидеринин талазы-биле элээн хөй саналдар бар.

Ол бүгү саналдарда бешки беш чыл планын күселинде болгаш ажал күселинде дугайында сагыш салышыкын долган, ажал-агый тургузушкунун талазы-биле партия организастаарынын чыгынган улуг дүжүлүгүн, бистин кадрларын өзүлдесин көргүзүп турар болгаш беш чыл планыга улуг укурдузалыг.

Беш чыл планынын талазы-биле директивалар улус ажал-агыйны чүглө кол онаалгаларын тодаргайлаар ужурул болгаш директиваларынын төлөвилдизин тодаргайлап турар, ынаага партия организастаарынын, чамдык коммунистерин болгаш партия кезигүнү эвес эштерин хөй санын саналдарын XIX съездизин директиваларына үндөзүлөп, беш чыл планын чогаадырда көр болгаш ажылаары чугула.

Ындыг-даа болза, директиваларын төлөвилдизин эң сөөлү редакторларда чамдык эдилгелерин хүлээп алары чугула-дыр. Ылганга үлтурнун талазы-биле машина тудуунга автоматиканы хөгжүлдесин, көдээ ажал-агыйнын талазы-биле торгу пөс ажалы болгаш ары ажалын хөгжүлдерин, харылаа талазы-биле радиожудулганы хөгжүлдесин, күш-ажыл талазы-биле күш-ажылдың камгалалын болгаш кыдышылгазын моон сонгааргы экижидерин хемчеглерин чорударын айтыры чугула.

Бешки беш чыл планының талазы-биле директивалар болза, ол ышкаш улус демократиязын чурттарында ажалчы чоңарының политиктиг болгаш бүдүрүлгөчү иделкеин болдурун, социализм болгаш демократиянын оруунда кырген бүгү улустарга чижек болуп турар совет ажал-агый тургузушкунуңа сонуургалды күштелдирген. ССРЭ-нин экономунг күчүзүн моон сонгаар бедидеринин беш чыл планын демократтыг чурттарын ажалчы чоңары күзөл ханып хүлээп алганнар.

Бүгү-делегейге тайбынын идегелди магадылалын болгаш ССРЭ-биле демократтыг чурттарын экономунг харылааны моон сонгаар быжылаарының болгаш калбартарының боттуг суурун олар ол планда көрүп турар. Партиянын XIX съездизинге алдыр кылдыр улус демократиянын чурттарынын ажалчынар болгаш тараачынар боттарынын беш чыл планынын күселин

болгаш ажал күселинде талазы-биле хүлээлгелер алганнар.

Капиталистг экономиканы өзүп турар милитаризациязы-биле холбашкан улуг ядаралда таваржын турар капиталистг чурттарын ажалчы чоңарына беш чыл планында көрдүнүп турар улустун амыдырал денелинин моон сонгааргы өзүлдесинин программасы улуг салдарлыг болган. Чүгле социализм үезинде тайбын күш-ажыл болгаш бүгү-нийтиледди чаагай байдалы болдуруп турар деп чүвеге олар хүн бүрүде улам-на бүзүрөп турарлар.

Чаа совет беш чыл планынче бүгү буржуаз солуннар улуг кичээлге салып турар. Бир эвес мурунку беш чыл планынын буржуаз парлаага колдуунда идегевейн көрүп турган болгаш харын-даа дөрткү беш чыл планын америк чээшкис чокка күселинмес деп буржуаз дейтелер санап турган хирезинде, ам совет планнарын чедишкенин күселинде буржуаз тундөлдө буржуаз хөй-нийти бө беш чыл планы боттуг эвес деп санавай турарын демделээри солун-дур. Бешки беш чыл планы болза, Совет чазактын тайбын политиказынын чаа тодаргай херечизи болган болгаш дайын кыдышкыларына улуг согушкун болган. Ыччангаш реакциялыг буржуаз солуннар беш чыл планынын тайбын характерин улус массалардан чажыраын болгаш херек кырында чок агрессии сорулгалары анаа чыпшыр тудуп бижирин оралдышпаан, беш чыл планының талазы-биле төлөвилди мегелеп, холтап турарының ужуру ол-дур.

Хамааты үлтурнун калбарыны-биле аажок улуг хамааты тудушкуннар болгаш массалыг херектеш чедишкенин эртэн үргүлчү чингедирин-биле кадды чепсектиг күштү көвүдөдип, шериг үлтурнун калбарын шыдавас деп эш Сталин тайылбырлаан болгай. Капиталистг чурттарын ажалчы чоңарын астыктырышкыныче киирер, ССРЭ дугайында мегени оларга дөзөр болгаш оларны мегелеп тургаш Американын Катыхкан Штаттарынын реакциялыг бөлүктөрүн организастап турары делегейин чаа дайынчы киртирар сорулга-биле Совет Эвилелинин агрессии бодалы дээр хол-мегени негтердир турар. Ындыг-даа болза, ССРЭ-де ажалчы чоңарын чаагай байдалының үргүлчү өзүлдесин болгаш улус ажал-агыйнын, культураның адырларын тайбын хөгжүлдесин болгаш капиталистг чурттарда ажалчы чоңарының бүгү-ле баксырап турар байдалы болгаш милитаризациянын өзүлдесин буржуаз пропаганданын ол каржы хол-мегезин чылча шаап турар.

Эштер! Чаа беш чыл планынын мурунку беш чылдар планнары ышкаш сорук кийричизи болза, бистин баштычымыс болгаш башкымыс эш Сталин болуп турар. (Адыш часкаашкыны).

Социализмниң экономунг хоойлуларын билди-биле, ССРЭ-ге коммунизмни тургузарынын теориязы-биле улус ажал-агыйнын планнарын эртем үндөзүннеринин билгилери-биле бистин партияны чепсеглеп турар эш Сталинның «ССРЭ-де социализмниң экономунг проблемалары» деп чаа ажалын съезд мурунда нарлап үндүргөн.

Партиянын болгаш чазактын айтышкынарнын эсугаар ажалдап кылган чаа беш чыл планын совет кижилер чаа бүдүрүлгөчү иделкей-жилдигин болгаш сталинчы бешки беш чыл планының тинелгезин дээш бүгү улустун социалистг чарыжынын чаа улуг көдүрүшкүнү биле ужуражырлар.

Чаа беш чыл планын чедишкенин күселинде болгаш ажал күселинде хандыра дээш совет кижилер боттарынын күжүн харамнамастар. Коммунистг партиянын долгандыр, бодунуң ынак баштычымыс болгаш башкымыс улуг Сталин долгандыр сыры катышкан совет улус коммунизмче бурунгаар бүзүрөлдиг бар чорук. (Ур адыш часкаашкыны).

ССРЭ-нің Даштыкы Херектер Министертвозунда

Дээрги Кеңанның Совет Эвилелин дугайында меге болгаш хоралды меделели-биле холбаштыр дээрги Кеңанны күзөңчиг эвес кижилер Совет Чазактын көрүп турарын болгаш Американың Катмышкан Штаттарының ССРЭ-де элчининден ону доран келдиртирин негеп турарын айткан ССРЭ-нин Даштыкы Херектер Министри А. Я. Вышинский октябрь 3-те АКШ-тын Херектеринге Тур Бузуретирген кижизинге хүлээткенни меделээни болгаш.

Дээрги Кеңанның меделели Совет Эвилелинде даштыкы дипломаттарының байдалын шын характерлеп турар ышкыш кылдыр болгаш Совет Чазактын идиң үндүргөн бурууладышкыны дээрги Кеңанның дедир келдиртирне барымдаалык чыдаганын эвес болуп турар хире бадыткалдыгы нотаны ССРЭ-нин Даштыкы Херектер Министертвозу октябрь 8-те АКШ-тын Москвада элчин черинден алган.

ССРЭ-нин Даштыкы Херектер Министертвозу октябрь 13-те АКШ-тын Москвада Элчин черинче моон

алаанда уткалыг хары нотаны чоруктан:

«Американың Катмышкан Штаттарының Элчин черинин бо чылдын октябрь 8-те нотазына хары кылдыр АКШ-тын Москвада элчининден дээрги Кеңанны дедир келдиртирин дугайында айтырганын галазы-биле бо чылдын октябрь 3-те нотада бизээн Совет Чазактын туружу өскерилге чок артарын меделээри чулула деп Совет Социалисттик Республикаларының Эвилелин Даштыкы Херектер Министертвозу санап тур.

Совет Эвилелинде даштыкы дипломаттарының байдалынын талазы-биле Элчин черинин нотазында бадыткаашкын чүү болуру дээрге, ол шынныг чорукка каржызы-биле улур туруп турар болгаш кандыдаа үндезин чок. Ол туразында бадыткаашкын болза, АКШ-тын ССРЭ-де элчини турган дээрги Кеңанның Совет Эвилелин дугайында меге болгаш хоралды меделелин дегир дээр туруш чок оралдыжышкын болур.»

(СЭТА)

НОМ САДЫП АЛЫКЧЫЛАРЫНГА

1. И. В. Сталин — «Марксизм болгаш дыл эртеминин айтырылары».
2. И. В. Сталин — «Пролетариаттын ангызы болгаш пролетариаттын партиясы».
3. И. В. Сталин — Москва хоорайның Сталинский сонгулда округунун сонгукчуларының сонгулда мурунунд хуралына чугаазы.
4. Россияның Совет Федеративтик Социалисттик Республикасының Конституция (үндезин хоойлузу).
5. Гришанин болгаш Радионов — Илеткелге канчаар белеткенери.
6. ССРЭ-нин ниитилел болгаш күрүне тургузуунун дугайында белектер.
7. Политшколаларның дыннакчыларына дузаламчы (1 болгаш 2 үндүргөни).
8. ВКП(б) төөгүзүн өөренириин програмması.
9. Яковлев — «Коммунизмдин улуг тудуглары».
10. М. И. Калинин — «Политиктиг агитациянын дугайында».
11. И. В. Сталин — «ВКП(б) -нин XV съездинге политиктиг өтчөт».
12. И. В. Сталин — «ВКП(б) -нин XVI съездинге политиктиг өтчөт».

№ 1 төп ном садынын «Номи — почта-биле» садып таратар килдизи хамаатылардан болгаш колхозтар баштаар черлеринден чагылары хүлээп ал турар. Чагаан литератураларын салышкын чокка өрттөн төлээнин баулаар чорудуп берип турар.

Тыва дылда мындыг номнар бар:

(СЭТА)

КЫЗЫЛДЫН ЧАА ТУДУГЛАРЫНДА



Кызылдың септелге механик заводунун чылыг күжү-биле ажилдаар электрстанциясынын тудуу.

Чуруу А. Ермолаевтин.

Чыл планын күүсеткен

Кызыл хоорайда «Совет Тыванын беш чылы» артель (даргазы М. Толстиков) чылдын бугурулгере программазын 9 айларынын ишинде 177 хуу күүсеткен.

Инвалиттернин ол артелинде онаашкан ажылыг мергежинел, кызмак ажилдап турарлар хэй. Ылангыя чурук тыртырыкчысы Сискачев бугурулге планын 230 хуу, парикмахер мастерлери Непомнящий — 125 хуу, Филиппов — 115 хуу, идиң септекчи Привалихин — 150 хуу күүсеткен.

Н. ЯКОВЛЕВ.

„Мурнакчы“ колхозта

ТЭЭЛИ (Телефон-биле). Бай-Тайга райоңда «Мурнакчы» колхоз (даргазы эш Саидан, парторганизация секретары эш Хирлиг) тудуг планын бо чылдын баштайгы чартында-ла күүседипкен. Партияның XIX съездинге уктуштур чуртталгыны 4 чаа бажынын пландан ажыр турарын хүлээнгеш, бизакчылар ол сорулганын база чогуур өйүнде күүсеткен.

Колхозчулар ажылдын өске-даа адырларынын талазы-биле багай эвес көргүзүлгелерин болган. Күрүнеге тараа дужаарының планын 121 хуу, ээтти — 112 хуу, дүктү — 157 хуу күүсеткен. Келер чылдын тарылгазына үрезини бүрүн арылган уруп алган. Мал чөмгөрүгө 220 центнер суланы тускайлап белекээң.

Колхоз мал ажылыче кол кичээңгени салып турар. Малынын кайаалары турлаглар аайы-биле хандыртыңган, 22 кыштаг кайаалары бүрүн септетинген.

МАКТАНЫКЧИ (Фельетон)

Элекке мактанган— Эндеп, чазып болур.

Чолаачы Ефимини мергежили өзери көвүдээр тудум-на ажери, алгыш-кырыш кылыры, улус-биле эки-бак сөлгөжери кедереп барган. Өөрү ынчанмас деп сагыштырарга, Ефим:

— Мээң клазым өзүп турар ышкыжыл. А силер чаңгыс черде таптап турар ийик силер. Ынчаарга чүл? Мени силер өөртөспөс, а мен силерни өөрдир чүвө-дир ийин, хөөкү-ектер, — деп мактаныр турган.

Ефим бир-ле дыштаныр хүнде машиназына катчылар олуртуп алган, тайга эдзэңче чоруп каан. Оон кижини туразында-ла аажылап чоран.

Көжээ апарганда катчылар чаныпкан. Машина көдээ суурлап эрттин чорда, ону бичин калдар эник ээрип маннап келген. Күжүр Ефим чүү боор ийик, чуура бастырыптар дээш ытты сүрө-ле берген. Ыт-даа бастырбаан. Чолаачы улам-на кылыктан берген. Ыт оруктан чайлааш, малга шыг онгарны ажа халым орта, машина ынаар кире халааш, чүгө аңдарылбаан. Мотор ажилдаастаан. Кадайлар Ефимни бар-ла

шаа-биле каргап турганнар. Чамдык каттыг бөдүрээлер машинадан ушта халааш, кудумчуда чулуп тургулаан.

Кезек болганда Ефимни эштери Николай биле Михаил база тайга эдзэндэн аңаап четкенер.

— Экин, Колька, Мишенька! Машинаны ажилдадыптаалыңар!

— Бистин чолаачы клазымыс сээнинден куду-ла болгай, Ефим, «сен бисти өөрдир болганың кай» дишкеш, чоруур джи бергенер. (Шынында олар чоруур дилшээнер, а чүгө Ефимини ам канчаар аажылаарын көөр дишкенер).

— Эргим эштер, буруулу-ла болгандыр мен, өршөп көрүер, — деп Ефим чанны-ла берген.

— Ындыг-дыр, моон сонгаар эшөөрүң куду көрбейн. олар-биле кады чор. Көөргөткөни элек-тир Ефим, чүгө сени болза, айтырыг өскө, машина биле пассажирлерге дузалаар бис, — деп өөрү серт чок харылааннар.

Шақ ол таварылганың сөөлүнде № 11—78 машинаның чолаачысы Ефим көөргөтинмөстөң деп коллективтин оолдары чугаалажып турар.

Салчак ТАМБА.

Кореяда болушкуннар

Кореяның Улустун армиязынын Кол командиылааның дыңнады

ПХЕНЬЯН. Корея Улус-Демократтыг Республиканың Улустун армиязынын Кол командиылааның октябрь 11-де дамчыган медээзинде чугаалап турары болза:

Кореяның Улустун армиязында катчылыктын кыдат улустун эки-турачы кезектеринин деткимчи-биле кады фронтуну тус-тус частоктарына ол черлеринге жуурдузалыг калыг-дошкун тулушкуннарны чорударын үргүлчүлөөң.

Октябрь 11-де Улустун армиязынын зениттик кезектери болгаш дайынын самолёттарын келеп адыгжы-аңчыларның отрядтары дайыннын 7 самолётун аңдара аткан болгаш 6 самолётту үрөй аткан.

(СЭТА)

Моол-кыдат найралдын бижыгышкыны

УЛАН-БАТОР. Октябрь 10-да, Улан-Баторга моол-кыдат найралдык декадазынын төнгөнинге холбаштырган хей-ниити организацияларынын төлөөлекчилерин хуралы болган. Хуралдын киржикчилери динмиттиг адыш часкаашкыны-биле хүндүлүк президиумга бүгү делегир адышкы чоннарынын улуг баштыңчы И. В. Сталинны, кыдат улустун баштыңчысы Мао Цзе-дуну, МАР-нын премьер-министри Цеденбады сонгаан.

Декаданың түнөөлдеринин дугайында илеткелди премьер-министрнин оралакчысы Шараб кылган. Моол болгаш кыдат улустарынын аразында найрал бузулбас деп ол меделгээң. МАР-га кыдат кино-чурктарынын фестивалы болуп өрткен, ол кинолары 60 муң ажыг кижиг көргөн. Он-он муң ажылчыннар, аратар, интеллигенциянын төлөөлекчилери кыдат үлөттүрүнчү делегизин болгаш фото-делегенин, база кыдат артистерин концерттерин сонуурап көргөн. Улуг кыдат улус-биле найралда болгаш кады ажилдажылгага хамаарыштырган ажылчыл чоннарын хуралы чер болганга болуп өрткен.

(СЭТА)

Болгарияда электрижидилге

СОФИЯ. Болгариянын ажылчы чоннары болуңуң чуртун электрижидилгенин хер-эндэ улуг челишкенин чедиң алган. Улус эргечгагыгазынын сес чыл дургузунда туруп турарынын үезинде электрини энергиясын бугуруң үндүрер 3,9 катап өскөн. Болгариянын найсалалы — Софияны электрини энергиязы-биле хандырған Сталин аттыг чылыгынын электри төүп тудуп тургустунган болгаш ажылдаа дужаатыңган. Димитровградта Выхло Червенков аттыг чылыгынын улуг станциязын тудуп тургускан.

Болгарияда электрижидилгенин темпизи чыл бүрүде өзүп турар. 1952 чылда электрини энергиясын бугуруң 1951 чылга бодаарга 40 хуу угатары көрдүң.

Чурттуг электрижидилгенин ол челишкенин болгар улус Сов. Эвилелинни акы-дунма дузаламчызынын түңчелинде чедиң алган.

(СЭТА)

Дээди өөредилге черлеринде өөредилге эгелээн

ПРАГА. Октябрь 2-де Чехословакиянын дээди өөредилге черлеринде чаа өөредилге чылы эгелээн.

Буржуаз Чехословакия турар үеде чүгө үш университеттер болгаш беш техникум өөредилге черлери турган. Ам чуртта 12 университеттер бар. Ында 22 муң студенттер өөренип турар. Оон ангыда 12 дээди техниктиг өөредилге черлеринде 23400 студенттер өөренип турар. Бо чылын чурттуг дээди өөредилге черлеринде күш-культура кижизидилгенин кафедралары, а медицина факультеттеринде — эмлек физкультуразынын кафедралары ажытыңган. Дээди өөредилге черлеринде киринге белеткээринин талазы-биле хей санныг курстарын база ажыткан.

(СЭТА)

Харысгалалык редактор О. А. ТОЛГАР-ООЛ.

Хойнуң күскү эдержилгезин шын организастаар

Хой ажылында эдержилге кампаанызы хову ажылында тарылга ышкышындыг учур-дузалыг.

Эдержилге кампаанызын организастаарда эң-не хей санныг болгаш шынар талазы-биле эки хураганнарны алыр сорулганы салып турар. Салган сорулганы чедиң алырда төрүү хойларның төлгүр чоруу элээн бөдөөң, оларнын кызыраар чоруу шуут уузукатыңган база продуктулуунуң талазы-биле элээн үнелиг хураганнар алдыңган турар кылдыр ажилды организастаары негетинип турар.

Төрүү хойларны эдержилге белеткээр хураганнары тускайлап үскөн доран-на эгелээр ужурулуг. Ол үеде күскү дүк кыргызды болгаш төрүү хойларнын холудазы чорутунар. Дилшери чок, эмгилери урелик, хоочун аарыг хойларнын шуштузун аңгылап кааптар. Холудазы-биле кады кодуруга удур эвдилештирине чуудулаң, кыжа зарылдардан арыглаашкынын, бюрцеллэка удур шынчилгенин чорудар.

Кыдаң малды агылаанынын болгаш кадыкышканынын соонда төрүү хойларны үзүп тургузар.

Бин-Хем районун «Кызыл тарачын», Танды районун «Кызыл парчызан», Революциянын чалбыжы», Чөөң-Хемчик районун «Октябрь 30 чыл юк», Сталин аттыг база өске-даа колхозтарда төрүү хойларнын тускай бөлүктерин бо чылын баш бурунга үзүп тургускан. Конституциязынын (даштыкы хевирини) клазынын болгаш тур-

гузуунуң талазы-биле дээр хойларнын үрелел бөлүктеринге үскүлөөң. Бүдүрүкчүлгере төрүү хойларнын шылдилезин, хойларны эдерширеринин хусаазын төлөвилээн. Гарып бооздар пунктлары белеккээр талазы-биле ажилды чорудуп турар.

Ол ажил чорутуңмаан колхозтарда зоотехниктер болгаш хой ажылынын фермаларынын эргелекчилери ол ажылче доп-доран эгелеп кирери чугула. Чурттуң хойлары-биле каракулдуң экижилдиге чүгө эгелеп турар колхозтарга хойларнын чузунуңун талазы-биле ыглаашкынын чорудар болгаш хой бүрүзүн дугаарлаар, бөлүк бүрүзүңгө бүдүрүкчү кошкарларны быжыгалар.

Бо бүгү ажылды эдержилге эгелеге чедиң 5—6 неделя бурунгаар дооскан турар ужурулуг.

Төрүү хойларнын боозачал чоруу бедидерде, ийис хураганнар төрүтүнер чорукту көвүдөлдирде, эдержилгеге белеткелди чорудар үеде төрүү хойларны семис денгилделиг болурун чедиң алыр чугула.

Төрүү хойларнын кызыраар чоруу ажил-агыга улуг когарал чедирип турар. Малдың кызыраар чоруунуң кол чылдагааны болза, төрүү хойларнын багай денгилдизин болгаш эдержилгени шын эвес чорудар чорук болуп турарын шынчилел ажылы доктаадып турган.

Кызыраар чорук чүгө төрүү хойлардан эвес, харын кошкарлардан база хамааржыр. Бир эвес кош-

карлар эдержилгеге багай белеккетинген ийикпе азы чок үре үндүрер болза, хөң кирген кыс хойлар боозачал баар.

Кожкарларны белеккээр эдержилге эгелегиче чедиң бир айлан орай эвесте эгелээн турар ужурулуг. Ол белекел болза, оларны долу үнелиг чөм-биле чөмгерери, үрелиг кошкарларны эки азырал, ажаалдага тургузары болур. Белеккелди үезинде эдержилгеге кошкарларнын идепкейлин болгаш оларнын үндүрүп турар үрезинин шынарын хынап көөр.

Эдержилгенин мурунда болгаш соонда-даа кошкарларнын шын чөмгерери дээрге кошкарларны чөмгерер чөмгерге четчир санныг шингээлдиг чүвөлери ылаңгыя белеккелерин, чимистиг чөм чүлүн болгаш витаминерин тудары болур. Эдержилге эгелегиче чедиң кошкарлар кол чөмни олар үезинде алыр. Оларга немелде кылдыр 0,7—0,8 килограмм холуктуг чөмгерин (арбай, шишкискиди болгаш чингетараа) холумаан бээр. Эдержилге кампаанызынын үезинде кошкарнын дииг денгизинден болгаш кыс хойларнын аңаа онаашканындан хамаарыштыр концентраттыг чөмгерин санын хүнде 1,3—2,0 килограмм чедирер.

Бир эвес кошкар эдержилгеге улуг онаалгалыг аппаратта 1—1,5 литр тырткан сутту, 2—3 борбак дагаа чуурагызын база 0,5 килограмм морковту чөмгерилге радионунга кирер. Бир эвес кошкарлар одаарны ажыглавайн турар болза, онгаан чөмниң орунунга бир хүнде-ле 2 килограмм чедиң эки шынарлыг сигени бээр болгаш хүнде-ле 1,5—2 шак хире үеде дыштыңдырып агаарладыр.

Эдержилгеге чүгө эки шынарлыг үре үндүрүп турар кошкарларны кириер. Тарып боозалышкынын чорудуп турар үеде тускай вагиназы (резин савааны) дузазы-биле олардан үре аларына кошкарларны өөртөкөн турар ужурулуг. Эдержилгеге көрдүңген эки үрелиг кошкарларны белеккээр-биле чергелештир эдержилгеге хөң кирген кыс хойларны илеридерилге болгаш шилни тыварына ажыглаар шенекчи кошкарларны белеккээр болгаш шилни тыпкан турар ужурулуг.

Эдержилге эгелегиче чедиң бир ай иштинде шенекчи кошкарларнын олар чөмине не мештир 0,4—0,5 килограмм, эдержилгеге хөңнүг кыс хойларны шилни үеде оларга—0,6—0,8 килограмм холуктуг чөмгерин бээр.

Хойларнын хураганнаашкынын апрель айда чорудар төлөөлдө, оон өске колхозтарга хой эдерширеринин таарымчалыг үзи болза, ноябрь ай болур.

Эдержилге кампаанызы эңне кыска хуусаада чорутунар болгаш колдуунда 35—40 хонуктар иштинде доостур ужурулуг.

Эдержилгеге кирер хөңнүг хойларын шын болгаш четче шилни тывары дээрге, тарып боозалганы челишкенин чорударынын кол чүлү болур. Хөң кирген хойларнын шенекчи кошкарларнын дузазы-биле илердиң тывар. Шенекчилерин эңне күшүг болгаш шимчегир, эдержилгеге ажыглавайн турар кошкарлардан шилни алыр болгаш 80—100 баш кыс хойга-ла бир шенекчи кошкарны быжыгалар.

Шенекчи кошкар хөң кирген хойларны боозатпазын дээш кошкарнын өйзөңге чымчак матералдан

дараан фартукту (хөгнү) багларар. Эдержилгеге кирер хөңнүг хойларнын шилдилезин эртен эрте-чорудары чугула. Кыс хойларнын эдержилгеге кирер хөңнүнүн шын болгаш четче чорударда бөлүк хойну 150—200 баш кылдыр үзери чугула. Хой кажазынын иштинге 100—200 дөрбөлчин метр шөлдөн кажазы кылдыр. Ук кажааже 150—200 баш кыс хойларны киргеш, оларнын аразынче фартуктуг 2—3 хире шенекчи кошкарларны кириер. Баштайгы бөлүктен эдержилгеге хөңнүг бүгү хойларны шилип алганда оларны артыргаш, өскөлөрин үндүрер, кажаже хойларнын өске бөлүүн кириер, олаче база чаа 2—3 шенекчи кошкарларны кириер, бүгү хойну шенекчи кошкарлар кынаары доозулуге чедиң ону ындыг аныжылыг үргүлчүлөөң. Бөлүк бүрүзүңгө эдержилгеге хөңнүг хойларны шилирин 25—30 минута чорудар.

Эдержилгеге кирер хөң чок хойларны чандыр илердир чорукту болдурбайн бүгү хойларны хүн-бүрүде четче шилип тыварын чедиң алыр чугула. Чедиң көрдүнмейи эрттирлик хойлар күлгө 16—17 хонга сонда эдержилгеге хөң кирер, ынчангаш чедиң илеретинмези хойлар кызырай берип болур.

Колхозтар баштаар черлери хойларны тарып боозадыр пунктларынын септелгезинин, чугайлаашкынын болгаш дезинфекциялык иштинин, кыс хойларны болгаш кошкарларны эдержилгеге эки белеккээринин талазы-биле улуг кичээңгени сагыры чугула.

А. ПОЛКОВНИКОВА,
Тываның дуржулга станциязынын эртем ажилдачызын.